

ձեռնարկվել էին մի շարք բարենորոգումներ, սակայն զինվորականներից բացի, պաշտոնյաների, ծառայողների և քարտուղարների դրուժյունը մնացել էր նախկինը...

Միայն 1253 (1837) թվականի մարտ ամսի 3-ից սկսած պետության գանձարանից պաշտոնյաներին ոտճիկ նշանակվեց։

(Հատ. V, էջ 121—122)

«ԹԱՐԻԽ-Ի ԼՈՒԹՅԻ»

ՀԱՏՈՐ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Այս հատորում տարեգիրը խոսում է 1253—1256 (1839—1840) թթ. գեպքերի մասին։

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԹԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ

Հայոց պատրիարքը հիվանդության պատճառով հրաժարական էր ներկայացրել։ Ակոբոսը պատրիարք է ընտրվում և հաստատվում փաղիշահի կողմից։

(Հատ. VI, էջ 30)

ՍՈՒԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒԴԻ ՄԱՀԸ

Սուլթան Մահմուդ II-ը 1255 (1839) թվականի ռեֆորմի ախր-րի 9-ին մահանում է. գահակալում է սուլթան Աբդուլ Մեջիդը... Սուլթան Մահմուդը իշխել է 31 տարի՝ 1223—1255 (1808—1839) թթ.։

(Հատ. VI, էջ 31)

ԱՌԵՎՏՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Ստամբուլի բնակչության համար անհրաժեշտ հացահատիկը գնվում էր շրջակայքից։ Ամբարված հացահատիկը բաժանվում էր հացագործների էսնաֆին³⁷։

Այդ ժամանակ հացահատիկների գնումը մեծ անիրավությունների պատճառ էր լինում երկրագործ ժողովրդի համար։ Հետևաբար, քանի դեռ շարունակվում էր այդ վնասակար կարգը և ուժի մեջ էր մնում երկրից դուրս հացահատիկի վաճառքի արգելքը, երկ-

րագործությունը երբեք չէր զարգանա և երկիրը չէր կարող բարգա-
վանել: Այս բանը հաստատվել էր փորձով: Վերացնելով այդպիսի
բռնի կարգը, երկրի բարօրություն մասին հոգ տանելու, երկրագոր-
ծությունը, առևտուրը, արդյունաբերությունը զարգացնելու ան-
հրաժեշտ միջոցների իրականացման համար որոշվեց կադմակեր-
պել առևտրի մինիստրություն: Մինիստրի պաշտոնում նշանակվեց
նախկին սերասբեր Խալիլ փաշան: Հանրօգուտ շինությունների
մեջլիսում Եվրոպայի հետ առևտրական գործերի կարգավորումը՝
բերաթով հանձնարարվեց Առևտրի մինիստրությանը...

(Հատ. VI, էջ 28)

[ԴԱՇՆԱԳՐԻ ԿՆՔՈՒՄԸ]

Սույթանը սովորություն չունեւր կարևոր պետական գործերո
անձամբ լուծելու և դրանց մասին վճիռներ կայացնելու: Եւ շատ
գործեր թողնում էր վերջինների հայեցողությանը: Սակայն Եգիպ-
տոսի պատերազմի սկզբին՝ Քոնիայի պատերազմում սադրազամ
Ռեշիդ փաշայի՝ եգիպտացիների մոտ գերի ընկնելու և Իբրահիմ
փաշայի բանակի մինչև Քյութահյա հասնելու կապակցությամբ,
սույթան Սահմուդը առանց Բարձրագույն Դռանը իրազեկ դարձնե-
լու, զաղտնի նամակով դիմում է Ռուսաստանի ցարին և նրանից
ռազմական օգնություն խնդրում: Դրանից հետո կնքում է Հյուն-
քյար Իսթուլեսիի³⁸ դաշնագիրը: Այդ անձնական համարձակությունը
արժանի է ամենայն գնահատանքի...

Այս քայլով փաղիշահը թե՛ սահմանափակեց թշնամու հաղ-
թանակը և թե՛ գրգռեց եվրոպական պետություններին: Այսինքն,
Ռուսաստանի հետ կնքած Հյունքյար Իսթուլեսիի դաշնագիրը հրա-
հրեց եվրոպական պետությունների մրցակցությունը, որը հետագա-
յում կարևոր նշանակություն ունեցավ Եգիպտոսի դեմ վճռակտն
որոշում ընդունելու գործում:

(Հատ. VI, էջ 36—37)

ԹԱՆՁԻՄԱԹԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒՄԸ և ԳՅՈՒԼԱՆՆԵՐԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԸ

1839 թվականին սույթան Աբդուլ Մեջիդի հայտարարած նոր և համեմատա-
բար ավելի լայն ռեֆորմները պատմության մեջ հայտնի են «թանդիմաթ» (հա-
ճախ «թանդիմաթ-ի հայրիե») անունով:

Թանդիմաթը հայտարարվեց Գյուլիանեի կայսերական հրովարտակով, որը
մեծ հանդեսավորությամբ կարգաց Մուստաֆա Ռեշիդ փաշան: Այդտեղ ներկա

էին ինքը՝ սուլթան Արղու Մեյիդը, միևիտրենբըր, ուլեմաները, քաղաքացիական և զինվորական բարձր պաշտոնյաները, հայոց և հունաց պատրիարքները, հրեաների խախամը, լսնաֆի կազմակերպութունների ներկայացուցիչները, օտար պետութւոնների դեսպանները և այլն:

Փաղիշահը երդում տվեց, որ հավատարիմ է մնալու կայսերական հրովար. տակին և նրա հիման վրա առաջիկայում գովելիք օրենքներին: Դրանից հետո թանզիմաթի կայսերական հրովարտակը պահեց նվիրական թուրքառ-ի շե-րիֆում...³⁹

Ահա այսպես սկսվեց թանզիմաթի շրջանը: Թանզիմաթի առաջին փուլը շարունակվում է մինչև 1856 թվականը, երկրորդ փուլը սկսվում է 1856 թվականին հայտարարված «բարենորոգումների ֆեր-մանուլ»⁴⁰:

ՈԶ-ՄՈՒՍՈՒԼՄԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻ ՔԱՆԻ ԿԱՐԳԵՐ

Փաղիշահական հրամանագրով որոշվել էր, որ եթե երկրում ապրող մի ազգի տոնակատարութւոնները վնաս պատճառեն մյուս ազգերին, այդ մասին գիմում լինելու դեպքում, հարցը նախ պետք է հանձնարարել պատրիարքներին ու խախամապետին: Այդ մա-սին նրանք իրենց ընդունած որոշումը պիտի հայտնեն Բարձրա-գույն Դռանը: Վերջինս այդ ուղղությամբ քննութւոյն կատարելուց հետո ըստ այնմ լուծում է հարցը: Որոշման ձևը պաշտոնապես կծանուցվի ազգերի պետերին:

«Թաքվիմ-ի վերայի»-ի համարներում վերոհիշյալ կանոնի մասին ծանուցվեց օսմանյան պետութւյան բոլոր ռայաներին⁴¹:
(Հատ. VI, էջ 66—67)

ԻԼԹԻԶԱՄԻ ՍԻՍՏԵՄԻ ՎԵՐԱՅՈՒՄԸ⁴²

«Թանզիմաթ-ի հայրիւյն»-ի գործադրութւյան սկզբում բոլորո-վին վերացվեց իլթիզամի սխտեմը և սկսվեց հարկերի թեթեացման և կարգավորման վերաբերյալ արդար կանոնների գործադրումը: Անհրաժեշտ վայրերում նշանակվեցին պետական պաշտոնյաներ, որոնք կոչվեցին «գուլքեր հավաքողներ» և ուղարկվեցին տեղերը:

Հաջի Սայիբ էֆենդին նշանակվեց ֆինանսական գործերի անկախ պաշտոնյա՝ ֆինանսների մինիստր...
(Հատ. VI, էջ 68—69)

ՋԵԶԻԵԻ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐԸ

Թանզիմաթի համաձայն հարկերի զանձման բռնի կարգը բո-լորովին վերացնելու, չեզիեի⁴³ պաշտոնյաների նկատմամբ աղքատ

ռայանների բողոքներին վերջ տալու և ռայանների ամբողջ գասին շնորհ և արդարություն ցույց տալու նպատակով, շարիաթական չեղիների գանձման գործում շարիաթի հիման վրա տրված ֆեթվայով որոշվեց. ռայանների ապրած բոլոր գավառների (կաղա) և գյուղերի հնուց ի վեր գոյություն ունեցող միավորները առանձնացնել և ռայանների ծերերի գլխավորի (կոջա բաշի) և փոխանորդների (վեթիլ) միջոցով գանձել այդ գավառների և գյուղերի յուրաքանչյուր անհատի և ընդհանուրի համար բաժին ընկած գումարը և ամբողջովին ուղարկել գանձարանին:

Հատուկ հրամանով բոլորին ծանուցվեց, որ անցյալ 1254 (1838) թվականի մուհարրեմ ամսից սկսած հարկերի գանձումը հանձնվել է հարկահավաքներին:

(Հատ. VI, էջ 69—70)

Ձեմաթեջնեմի ՄԱՍԻՆ

Կալսերական կալվածքներից Ձիֆթիլերի ագարակը [Ձիֆթիլե] այդ ժամանակ բնակեցված էր աղքատ և կարիքավոր 40 տուն շերքեղներով: Գթալով նրանց վիճակին, այդ ագարակը վարելու և ցանելու համար, կալսերական հրամանով նրանց նվիրվեց 50 հազար ակչե: Կալսերական գանձարանին և աղքատներին բեռ չլինելու համար, փաղիշահական հրամանով այդ գումարը պիտի վճարեին Կարահիսարի և էսթիշեհիթի մյութասարրիֆները՝ իրենց անձնական եկամուտներից:

Լրացում. Այդ ժամանակվանից էլ սկսվում է կովկասյան ժողովուրդների գաղթելու պարտավորությունը:

(Հատ. VI, էջ 89)

«ԹԱՐԻԿ-Ի ԼՈՒԹՃԻ»

ՀԱՏՈՐ ՅՈԹԵՐՈՐԿ

ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ

Հնուց ի վեր հայ ազգի ազգային գործերը և ցեղի ծախսերը կատարվում էին պատրիարքարանի և ազգի մի շարք ղեկավարների միջոցով: Մախսերը վարելու համար, ազգի խնդրանքով, սկըզբում իրավունք էր տրվել ընտրել 24 մարդ: Վերջիններս, դուրս գալով իրենց իրավասության սահմանից, միջամտել էին կրոնի հարցերին, ընդհուպ մինչև պատրիարքի պաշտոնին վերաբերող հարցերը: Նրանցից ոմանց դրդմամբ մի շարք օտար մարդիկ, գալով Բարձրագույն Դուռը, անկիրթ վարք ցուցաբերեցին: Սրանց